

УДК 910.3

О. П. Ковальов

Розв'язання внутрішніх протиріч державної форми організації суспільства шляхом регіоналізації

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Анотація: Метою роботи є обґрунтувати подальшого шляху суспільства у єдиній системі "природа - суспільство" в напрямку регіоналізації з одночасним роздержавленням. Ставиться питання, що такий рух вимагає суттєвих перемін на всіх рівнях соціальної організації, починаючи з людини (олюднення людини), відмови суспільства від інституту влади, повного роздержавлення у світовому масштабі тощо. З метою втілення нових відносин між суспільством і природним середовищем пропонується реалізація стратегії узгодженого розвитку, одним з найважливіших пунктів якої є організація світової держави "Біосфера", функцією якої є сталі відтворення біосфери як геосфери і ущільнення контакту людини з природою як джерелом духовного метаболізму.

Мета цієї роботи – обґрунтувати подальший шлях руху суспільства у єдиній системі "природа - суспільство" у напрямку регіоналізації з одночасним роздержавленням суспільства.

Автор виходить з того, що державна форма організації, яка свого часу мала вирішальне значення для становлення цивілізації, виникнення агросфери і розвитку техносфери, а тепер і ноосфери, вичерпала свій позитивний потенціал і все більше проявляється як така, що гальмує подальший розвиток суспільства. Пояснюється це тим, що основу державної форми організації складає **влада** у вигляді адміністративного апарату, що суттєво впливає на функціонування соціально-економічної системи. Це вимагає аналізу системи "держава – громадянське суспільство", адміністративного апарату, а також проблеми людини, яка опиняється у свого роду **еволюційній пастці**. Розглянемо їх послідовно.

У самому загальному вигляді, соціально-економічна система з її виробничою сферою, в ході свого становлення проходить ряд етапів, демонструючи еволюцію, подібну до еволюції біосфери: спочатку ми маємо зупинку пересування (осілість як передумова організації, бо постійне пересування протистоїть організації), потім використання найбільш доступного, але не відновлювального ресурсу, що змушує еволюціонувати у напрямку більш високоорганізованих форм, пов'язаних з використанням відновлювальних технологій, зменшенням енерговитрат і збільшенням ефективності, що супроводжується локалізацією і замиканням виробничих систем. Такі системи – **агрогеосистеми** – мають за мету забезпечення продуктами харчування і ресурсної основи для легкої промисловості. Але все це не веде до виникнення цілісної антропосфери з її системою світового господарства. Таке утворення виникає тільки тоді, коли відбувається становлення машинного виробництва - основи **техногеосистем**, цільовою функцією яких, як тепер стає зрозумілим, є створення комп'ютерів і на їх основі – систем штучного інтелекту: починається свого роду "цефалізація" антропосфери. Отже, ми маємо спочатку розгортання "фізіологічного" рівню, а, зрештою, і окремого функціонального органу, функцією якого є моніторинг середовища і швидке моделювання як основи прогнозування. Саме виникнення таких систем штучного інтелекту, локалізованих і ефективних, знімає обмеження для переходу до нової форми організації антропосфери, "організмами" якої стають регіони. Але шлях до такого стану не прямий. Він зароджується всередині державної форми організації як форма, що знаходиться з нею у антагоністичному протиріччі. Ця форма йде на зміну державі, яка заходить у стан глибокої внутрішньої кризи: еволюція – це завжди вимушений процес. Але що це за внутрішня криза?

Державність як форма організації суспільства. Вона є результатом порушення симетрії соціуму, бо вимагає прояву нової функції – функції керування, що припускає розшарування соціуму. Ця ситуація стає свого роду середовищем, яке здійснює відбір: керувати можуть індивіди з певними властивостями, що дозволяють входити у теоретичне від-

ношення із ситуацією і спільнотою, розраховувати можливі варіанти дій і передбачати їх наслідки. *Керувати* не означає *вказувати*, це означає *розробляти можливі варіанти дій, направлених на досягнення мети і пропонувати їх зацікавленим лицам чи групам*. Отже, керуючий орган має тільки пропонувати незалежним суб'єктам і юридичним лицам ті чи інші варіанти дій і, відповідно, зацікавлений у позитивних результатах своєї діяльності, або брати на себе повну відповідальність за наслідки своєї діяльності. Коли після другої світової війни Японія піднімалася з руїн, її керівництво займалося саме цим, наслідки чого відомі. Ще одна важлива функція – стеження за дотриманням прийнятих соціальних норм поведінки.

Але дуже швидко відбулася підміна функції керування як форми *регулювання владністю як позицією можновладців*. Там, де керування направлене на об'єкт перетворення шляхом організації працівників (наприклад, створення іригаційної мережі), це має позитивні наслідки, там же, де функція керування направлена на індивідів та громадянське суспільство з метою отримання влади над ними, ми маємо негативні наслідки, бо апарат керування перетворюється на апарат *“людино”-роблення*, метою якого є *видалення людського з людини*. Йдеться про перетворення людини на такий собі *елемент апаратурної реалізації*, призначений для виконання певних функцій. Державне середовище – це, у першу чергу, механізм такого перетворення. Можливий континуум маргінальних варіантів, але все вкладається у діапазон, який можна обмежити так: *казарма або натовп, для іншого треба бути особистістю*. Що стосується особистостей, тут є проблема, бо *особистість* як явище становить загрозу адміністративній системі і витискується на периферію, де опиняється у контакті з природою, що веде до збереження і посилення її духовності. Так влада витісняє функцію керування і починає паразитувати, прикриваючись демонстрацією керуючих дій як ширмою. Вона буквально нависає над людиною

Ця особливість держави проявляється у мові. П. Серіо вивів образ абсолютного Володаря мови, хазяїна слів, який *визначає* їх значення. Він наводить точку зору М. Геллера, смисл якої наступний: оскільки Слово, як і вся система комунікації, знаходиться у руках Вождя, вищого авторитета, слова і знаки не можуть мати інших значень, крім тих, що офіційно приписані їм [1]. Влада створює свою мову з метою маніпулювання суспільством. Згідно з М. Геллером, держава визначає значення слів, санкціонує їх вживання і створює магічне коло, у яке повинен увійти кожен, хто хоче розуміти і бути зрозумілим [1]. Державна мова – це димова завеса, призначена для приховування того, що є насправді. Таку мову можна назвати *адмінлектом*, який є непрозорим. Це – маска.

Отже, слід чітко розрізнити державу як інститут влади та громадянське суспільство з усім різноманіттям індивідів, що його утворюють у межах даної держави. Ми маємо дуже складну систему, співвідношення і взаємодія складових якої стають вирішальними внутрішніми чинниками її життєздатності. У складних обставинах порушується природний порядок дії складного соціального організму: *суспільство стає неспроможним самостійно аналізувати стан і ставити на порядок денний проблеми, що вимагають вирішення, і держава бере на себе не тільки свої функції, але і функції громадянського суспільства*. Відбувається поглинання державою і суспільства, і індивіда, і цей стан владні структури починають підтримувати, використовуючи всі можливі засоби, у першу чергу цензуру як форму контролювання інформації. Суспільство просто руйнується владою, розкладається на елементарні складові – індивіди, що дозволяє владі (державі) контролювати кожного індивіда. Виділяються “свої” і “чужі”. Адміністративний апарат утворює щось, подібне до силового поля, яке векторизує суспільство. Таке середовище сприяє відбору індивідів з певними якостями – таких, які готові віддати своє право на вибір взамін на “турботу” з боку держави, яка, насправді, є формою поневолення. Ті ж, хто не бажає (або просто не може) позбутися такого невідчужуваного права, морально або фізично знищуються. Починається тотальна регламентація всіх сфер життєдіяльності суспільства і зведення до нуля будь-яких можливостей не санкціонованої “зверху” самореалізації окремих індивідів чи груп. Але марксистська теорія передбачала участь в управлінні державою всіх, що мало привести до його відмирання. Що ж у цьому плані ми маємо на сьогодні?

Основу державності складає інститут влади з його контролюючою функцією. Влада – явище, яке “проросло” на основі іншої функції – функції керування. Центральна влада – це відображення космічного порядку, до якого прагнула антична людина. Ці функції добре проявляються і у тваринному світі, де вони є основою біосоціальної організації. Їх суть зводиться до того, що вожак зграї, завдяки своїй силі і досвіду, визначає режим поведінки

всієї зграї, хоча і там є свої варіанти. Але у тваринному світі вождя завжди задіяний у безпосередньому акті нападу чи захисту, де він має бути першим, щоб продемонструвати свою перевагу у силі, розумі тощо. Отже, бажання влади бути над громадянським суспільством має біологічні корені.

У людському суспільстві ми маємо дещо іншу ситуацію: можновладець не приймає участь у безпосередніх діях. Тут у боротьбі за владу на перше місце виходять інші властивості – хитрість, лукавство, лицемірство, цинізм та подібні їм, далеко не кращі якості, тобто саме ті риси, які є проявом чистого розрахунку з метою досягти результату будь-якою ціною. А це веде до “відміни людини”, як висловився би Карл Стейпл Льюїс. Отже, боротьба за владу в одержавленому суспільстві – це конкуренція на основі ступеню виразності аморальних якостей. Ось чому влада не може обійтися без кримінальних структур. Не буває “нової” і “старої” влади: **влада завжди тільки влада і ніщо інше**. Влада не керує державою, а тільки використовує її як ресурс для відтворення **ситуації, що потребує наявності влади**, тобто йдеться про режим відтворення **владозберігаючої ситуації** шляхом використання **владозберігаючих політ-технологій**. Саме тому влада завжди противиться розповсюдженню правдивої інформації і створює свою систему викривленої інформації суспільства. Держава – це **антиінформаційне утворення**. Влада завжди знаходиться із громадянським суспільством у антагоністичному протиріччі (втім, як і з цивілізацією взагалі). Причому, не має значення, яке обличчя має влада – адміністративне чи фінансове. До речі, як розглядати заяви деяких політиків відносно зміни **обличчя влади**? А просто як приклад риторики, метою якої є намагання отримати політичні дивіденди. Чому так? А тому, що зміна обличчя має означати використання ще більшої кількості **політкосметики**. Не може ж це означати відмову від владної позиції, тобто самоліквідацію влади, на що ніяка влада ніколи не піде. Слід додати, що чим більш моністичною, більш тоталітарною є система, тим більш вираженими, стрибкоподібними і руйнуючими є переходи від одного стану до іншого: вони набувають явно вираженої нелінійної, революційної (у плані динаміки) форми.

Хтось може заявити, що влада завжди породжувала опозицію, яка веде боротьбу з владою. Така думка є помилковою, бо опозиція знову-таки веде боротьбу з **владою** за **владу**, а у сталому суспільстві, у якому кількість ведучих партій зведена до мінімуму, зміна влади взагалі набуває комплементарного характеру, що пов'язано із звичайною втомлюваністю суспільства: міняється тільки зовнішня оболонка. Таким чином, опозиція – це та ж сама **влада у відпустці**, під час якої вона “відмивається” від владності. У цей період головна боротьба за владу точиться всередині самих опозиційних партій. Такий сценарій політичного спектаклю.

Але що спонукає у людях спрагу до влади? - ставить питання Е. Фром – сила їх життєвої енергії чи, навпаки, слабкість і неспроможність жити незалежно від інших? Які психологічні умови сприяють посиленню цих устремлінь та які соціальні умови, у свою чергу, є основою для виникнення цих психологічних умов? Відповідь така: влада потрібна тим, хто не в змозі жити і діяти індивідуально, тобто людям слабким [2]. Я дозволю собі висловити думку, що прагнення влади – це хвороба, бо **влада однієї людини над іншою – явище, абсолютно ненормальне**. Із зникненням влади як явища закінчується епоха цивілізацій.

Цікаву думку висловлює М. Хайдеггер: волі до влади властиве безроздільне панування розуму, що розраховує, мислення, що розраховує, калькулює. Воно постійно калькулює нові вигідні можливості, які є все більш багатообіцяючими. Таке мислення не може заспокоїтись і одуматись, прийти до тями. Це – не мислення, що осмислює, воно не спроможне подумати про смисл, що царить у всьому. З цього витікає і зовсім нове положення людини у світі і по відношенню до світу. Світ стає об'єктом, відкритим для атак **розрахункової** думки, перед якими ніщо не може встояти. Природа стає гігантською бензоколоною, джерелом енергії для промисловості. Таке технічне відношення людини до світу вперше виникло у ХУП-му столітті і притому тільки у Європі. Воно було зовсім невластивим минулим вікам і долям народів [3].

Столиця. Це один негативний момент пов'язаний з диференціацією міст, появою елітних міст-столиць, рівень комфортності життя у яких суттєво перевищує такий у інших містах, які, у свою чергу, суттєво відрізняються за цим показником від міст більш низького рангу і т. д., аж до сільських поселень з їх, часто, надзвичайно низьким рівнем комфортності. Отже, за рахунок штучної концентрації грошових потоків у столичних центрах,

відриву місць сплати податків від місць безпосереднього виробництва відбувається значний перерозподіл бюджетних коштів на користь жителів столиць, що набуває статусу закону. Це веде до явища, яке отримало назву **столичного шовінізму**, або **столичного егоїзму**. Особливо виразним це явище стає у сфері науки і освіти (дещо менше - спорту). Так відбувається одержавлення цих сфер життєдіяльності. Мало того, що столичні вузи, НДІ, театри мають значно краще фінансування, але штучно підвищується і їх ранг (і це є приниженням викладачів, вчених, артистів, що працюють у "периферійних" закладах), а це відбивається на характері самосприйняття мешканців столиць: кваліфікованість відходить на другий план, головним стає перебування у Центрі, що дає можливість бути над... всією країною. В ціні опиняються пристосованці з периферії, які, за ради досягнення мети, готові визнати такий штучний щабель про ранги. В результаті ми маємо виникнення соціального фронту, еволюцію і наслідки якого важко передбачити. Населення поза столицю, по суті справи, виконує обслуговуючу функцію.

Більше того, підвищена комфортність столичного життя притягує певні верстви населення із вираженим прагненням до такого рівню життя і столичного статусу. Це – **"швидкі люди"** – ті, хто швидко прораховують ситуацію і відзначаються найвищою швидкістю адаптації до нових умов, спроможністю проникати у будь-які середовища, що забезпечують перевагу на початкових стадіях. Вони буквально угвинчуються у перспективне середовище. Це, свого роду, швидкодіючі інформаційні машинки, що обробляють поверхневу інформацію. При такому функціонуванні від людини залишається тільки зовнішнє оформлення. Такі елементи апаратної реалізації швидко заповнюють дійовий простір столичних міст, особливо у періоди нестабільності, що суттєво позначається на характері загального соціального фону. Столиця – це ємність для накопичення прихованих антисоціальних елементів, центр криміналу. Я би висловився навіть більш категорично: у найбільш гіпертрофованих варіантах столична життєва форма найбільшою мірою вказує на тупиковість сучасного одержавленого соціуму. А така ситуація є характерною для багатьох держав, у тому числі всіх на пострадянському просторі.

Якщо говорити конкретно про ситуацію, що виникла в Україні, то тут ми маємо ще один досить дивний феномен: тижневі міграції між деякими обласними центрами і Києвом. Особливо це характерно для зв'язки Харків – Київ. Причому йдеться про висококваліфіковані кадри. Чому таке сталося? Зрозуміло, що це пов'язано із штучним перерозподілом деяких функцій шляхом скорочення різних НДІ, КБ, деяких виробництв тощо. Але ж це нонсенс! Спеціалісти живуть, наприклад, у Харкові, працюють у Києві де і сплачують податки, до того ж підвищуючи інтелектуальний потенціал столичного міста. Так чи не краще було б відтворювати відповідні функції там, де вже є фахівці і відповідна база? Навіщо, наприклад, було знищувати харківську фізику, яка мала виражений наддержавний статус? І все це видається як таке, що йде на користь всієї держави! А чим можна пояснити надзвичайно велику різницю у бюджетному забезпеченні населення Києва і інших міст і селищ? Це що означає, що у столиці живуть якісь інші люди?

Адміністративна реформа, її справжня сутність. Окремо хотілося б висловитись з приводу адміністративно-територіальної реформи в Україні. Зрозуміло, що процес роздержавлення є дуже складним, і бажано, щоб він носив еволюційний характер. Розмивання державності, стирання кордонів схоже на танення снігу навесні: процес прискорюється. Але він не може відбуватися без суттєвих змін на рівні самої людини. *Людина, що звикла, що за неї приймають рішення, принципово не придатна для життя у нових умовах.* Отже, має докорінно змінитися сам менталітет людини. Можна погодитись, що реформа певною мірою буде сприяти цьому процесу завдяки деякій децентралізації (правда вона швидко гасне на рівні регіональних центрів), хоча, зрозуміло, слід вирішити проблему збільшення владної "маси" (кількості портфелів). Але це – дуже маленький крок у найбільш важливому напрямку, пов'язаному з переходом людських мас до іншого "фазового стану", бо це, знов-таки, реформа адміністративна, тобто вона не торкається головного – існування самої адміністративно-бюрократичної системи, що робить її мало вагомою. У нас дуже любляють слово "влада", хоча це не функція, це особлива – паразитична – життєва форма. Отже, процес роздержавлення, скоріше за все, має бути революційним, бо йдеться про стрибкоподібний перехід, який я би кваліфікував як **олюднення людини**. На порядок денний виноситься знамените ніцшевське твердження: **людина починається там, де завершується держава.**

Є і ще один момент, пов'язаний з землекористуванням. Адміністративний апарат виходить з того, що вся земля має бути розподіленою, забуваючи про те, що ми орендуємо землю у природи. Не можна бути хазяїном природи, не можна бути хазяїном землі, як не можна бути хазяїном людини.

Отже, на сьогодні ми маємо те, що владні структури, по суті справи, ведуть гру проти громадянського суспільства, намагаючись відтворити ситуацію, яка робить державну форму організації єдиним можливим варіантом. Ми бачимо, як важко йде процес стирання кордонів навіть у Європі, а на пострадянському просторі відбувається все більше посилення кордонного режиму, що веде до штучного блокування природного процесу регіонотворення. Я вже не кажу про нову "китайську стіну", що має відокремити Ізраїль від Палестини (і це на початку XXI-го століття!). Цьому сприяють міждержавні конфлікти і суперечності, які частіше за все створюються штучно так званими *партіями війни*. Такі течії створюються і підтримуються керівниками армій. Армія – це, свого роду, спосіб життя за рахунок суспільства. Функцією армій є імітація напруження у відносинах між державами, штучного нагнітання ситуації з метою демонстрації необхідності існування армії і збільшення витрат на їх утримання (згадаємо історію з островом Тузла), хоча всім зрозуміло, що всі ці конфлікти виникають не між громадянськими суспільствами, а між владними структурами: нормальному громадянському суспільству це не потрібні.

Мало того, що величезні кошти витрачаються на утримання адміністративного апарату, але до цього додаються і ті структури, які призначені для приборкання. Влада, наче ракова пухлина, пронизує своїми *владними ланцюгами-метастазами* весь соціальний організм, проникаючи у всі сфери його життєдіяльності. І кожна "нова" влада заповнює ці ланцюги *своїми* елементами апаратної реалізації – "новими обличчями" бюрократів. Але від цього нічого не змінюється, бо міняються тільки обличчя. По суті справи, ми просто є глядачами політичного спектаклю, часто доволі брудного, цинічного, який розігрує влада з метою залишити враження реального функціонування.

При цьому ніхто чомусь не помічає, що адміністративний апарат давно вже не спроможний виконувати свою функцію, бо у сучасній надскладній ситуації просто неможливо отримати, переробити і врахувати всю необхідну інформацію для реалізації функції керування, да ще й у реальному часі. Да і чим керувати? Надскладним соціально-економічним утворенням, що поміщено у надскладне природне оточення? **Але ж це міф, байка!** Ось ця міфічність, про яку добре знають у владних структурах, викликає потребу у маскуванні цієї неспроможності, що проявляється у вигляді приховування інформації, затуманенні, відвертого обману та гіперболізації адміністративно-контролюючої функції (це особливий спосіб збільшення залежності від чиновника): *коли знають, що нічого не можуть зробити, починають контролювати підлеглих, періодично знаходячи недоліки*. Так державна форма проявляється як анти-інформаційна система і як анти-суспільний паразитуючий інститут. І єдиний шлях, яким цивілізований світ має рухатись, наступний: **довести владу до відсутності влади**. Це шлях, яким все одно змусить рухатись матінка Природа, бо інакше людство не зможе вийти з того тупика, у якому воно опинилося.

Ще одним негативним моментом сучасності, пов'язаним з державністю, є централізація, яка протистоїть сполученню політичної свободи з економічною рівністю. Виявляється, що націоналізація аж ніяк не вирішує проблему демократії у промисловості, бо залишається питання керування всередині самої індустрії, проблема відношення між адміністрацією та робітниками... Цікаво, що у маленьких країнах – Швеції, Данії, Норвегії та їм подібних – вдається уникнути зайвої централізації, яка є неминучою при державній формі усупільнення. Отже, ми маємо цікавий приклад: паростки майбутнього існують у сучасності.

Людина в одержавленому суспільстві. Але найбільші проблеми пов'язані з самою людиною. Вони вже давно були помічені визначними філософами XIX та XX століть – Ф. Ніцше, К.С. Льюїсом, М. Фуко, М. Хайдеггером, Е. Фромом, К. Лоренцем, М. Бубером та іншими. Можливо, головним висновком їх робіт є те, що сучасна людина йде до своєї загибелі, тобто це означає, що вона потрапила у свого роду еволюційну пастку: *найбільша загроза сучасній людині міститься у ній самій*. Як могло так статися, що найбільш розвинена істота, яку створила природа, опинилася у такому стані? Спробуємо розібратися з цим питанням і пошукаємо можливі варіанти виходу з цього стану. Почнемо з самої людини, її природної функції і того стану, у якому вона на сьогодні опинилася.

Людина взагалі – це надскладний природний феномен, який містить у собі безліч на шарувань – всю історію становлення Всесвіту, тобто це відібрана якість, локалізована і

сконцентрована у єдиній особі, наслідок послідовності багатьох порушень симетрії, в тому числі когнітивної функції, яка привела до її концентрації саме в людині. Саме це робить Всесвіт організмом людського мозку: мозок людини намагається охопити і пізнати весь Всесвіт як свій організм [4]. Людина – це вузол відносин. Людина - єдина істота, яка не просто вписана у природу як її частина, а усвідомлює своє існування (для цього треба усвідомлювати свою кінечність), тобто спроможна ставити і досягати мету. Це робить її унікальним природним феноменом, який не керується раз і назавжди визначеними законами природи, бо вона завжди є початком чогось нового. Тут будемо виходити з принципу, проголошеного Морісом Мерло-Понті: **людина - це абсолютний початок**, тільки вона сама визначає, що їй підтримувати, а що – ні [5]. Це і дозволяє людству постійно перебувати у еволюційній точці: кожне нове народження – це потенційна можливість виникнення нового шляху.

Але на сучасному етапі, тобто за умов повсюдного одержавлення, людина, що була відібрана у полі напруги адміністративно-бюрократичного апарату (мова йде про соціопуляцію *Homo sapiens civilis*), мала відрізнятись рядом особливих властивостей, серед яких – виражена гіпертрофія теоретичного відношення до буття (саме воно відповідає рабському стану людини у державі), превалювання політики над іншими аспектами буття (я б навіть сказав, що політика знаходиться поза буттям, бо політика – це облуда), спроможність підкорюватись і віддавати право на вибір іншому, що тягне за собою зростання безвідповідальності (відповідає той, хто керує, але вища посадова особа вже ні за що не відповідає, бо вона має підлеглих), спроможності заганяти свою власну особистість глибоко всередину себе (щоб не заважала) та іншими подібними рисами. Така людина стає просто інформаційною машиною, **“буттєвим теоретиком”**, що постійно здійснює моніторинг ситуації і обробку інформації з метою просування за градієнтом напруги адміністративного поля. Потрапивши до адміністративної системи, така людина перетворюється на елемент одно-направленого каналу зв'язку, по якому вказівки зверху проводяться до низу, бажано, без викривлень: спроможність передавати без викривлень – один з важливих критеріїв відбору до владних структур. Чим вище людина піднімається по адміністративних сходинках, тим менше у неї залишається саме від людини: адміністративна система вимагає уніфікованих виконавців, там не може бути місця індивідуальності. Тут працівник – це просто ланка у ланцюжку, не більше. Відбувається огрубіння людини, розвивається здатність не реагувати на інформацію знизу. Деякі бачать у цьому силу, на справді ж це **дегенерація**.

Всі ці властивості необхідні для просування по владних сходинках – того чисто біологічного рудименту, який успадкувала сучасна людина від своїх давніх пращурів. Але коли окремі властивості отримують гіпертрофований розвиток, це може привести до загибелі всього виду внаслідок надмірного пристосування до умов, які він (цей вид) сам же і створив: відібрана століттями **державна людина** починає хворіти на атавізм, який є наслідком розбіжності між *розумом* і *свідомістю*. Відбувається дегенерація, що проявляється у посиленні спроможності не реагувати на події. Це дуже небезпечна ситуація, бо, потрапивши на такий шлях, одержавлена людина зійти з нього вже не може принципово. Отже, **нормальна більшість** іде до еволюційного тупика. А та невелика частка “людей не від світу сього”, на яких “тримається світ”, яка розчинена у величезній загальній масі “нормальних членів суспільства” – свого роду сучасні “варвари”, тобто ті, хто за своєю ментальністю не в змозі пристосуватися до державної форми (різного роду дисиденти), не можуть підкорюватися правилу безумовного панування спущеної зверху єдиної думки для всіх, присутня у вигляді свого роду *соціомутантів*. Вони розчинені у масі “цивілізованих” членів суспільства і у сталих умовах не можуть нічого змінити. Але саме вони є цінністю, яка дозволить людству оминати еволюційну пастку. Це – надія на майбутнє.

А як же громадянське суспільство? Воно демонструє значну амплітуду коливань і часто взагалі не виглядає як суспільство: *там, де є влада, є тільки зовнішня видимість суспільного життя*. За таких умов суспільство як особливе середовище, що має відтворювати людину (бо без цього середовища людина не може існувати), стає **переустроєним** у політичному відношенні і у такому середовищі людина втрачає орієнтири і не може визначитись із своєю метою: вона у тупику. Таке суспільство *вже не може відобразити у своїх категоріях наслідки своєї діяльності*, а, отже, і *зрозуміти їх*. Як висловився В. Франкл, на відміну від тварин інстинкти не диктують людині, що їй потрібно, і на відміну від людини вчорашнього дня традиції не диктують сьогоднішній людині, що їй належно; не

знаючи ні того, ні другого, людина, схоже, втратила ясне уявлення про те, чого ж вона хоче; в результаті вона або хоче того ж, що і інші (конформізм), або робить те, що інші хочуть від неї (тоталітаризм) [6]. Більше того, сучасна людина живе в оточенні штучних речей, схеми яких детермінують її поведінку. У чому ж небезпека штучного середовища?

Перед язичницькою людиною світ постає у анімістичному переломленні, тобто як простір, заповнений одухотвореними органічними істотами, подібними до неї і такими, що цю людину сприймають. Але, в умовах становлення теоретичного відношення до світу, анімістичні образи набувають характеру *органопроєкцій*, які втілюються у світ технічно - у вигляді штучних речей. Світ штучних речей, який тепер безроздільно панує навколо людини, витісняє анімістичність, місце якої займають "правила користування", а у духовній сфері – ідея Бога (у монотеїстичному варіанті знов-таки чисто державницька ідея, догма), яка являє собою зовнішній регулятор моральності. Між людиною і світом виникає нездоланна прірва, розрив, який не заповнюється ні релігією, яка веде до духовної кристалізації, ні редукованою науковою картиною світу, що парадує природу, ні світом штучних речей, що детермінують і обмежують буття, ні, нарешті, мистецтвом, від якого людина даремно чекає порятунку, бо жодне мистецтво не в змозі замінити природу – безмежне джерело духовної наснаги: людина потрапляє у пастку. Як свого часу писав видатний Анрі Пуанкаре: "Найбільш великі художники, які коли-небудь існували – греки – створили своє небо; але як воно убого у порівнянні з нашим справжнім небом" [7].

Завершуючи цю частину статті, відмічу, що влада – це явище не локальне і не державне, а глобальне. Наслідком цього є глобальні геополітичні ігри, які тільки відволікають громадянські суспільства держав. Таким чином, ставиться питання про *роздержавлення* геопростору і *розвладнення* суспільства. Причому цей процес не може відбуватися у окремих країнах чи світових регіонах, він має протікати водночас повсюдно, як танення снігу навесні, хоча, зрозуміло, з рухом по різних траєкторіях. Який же шлях у цій ситуації виглядає найбільш імовірним?

Роздержавлення та регіоналізація як шлях вирішення проблем сучасності.

Жодна організація не може бути краще за якості людей, що її складають – написав у "Республіці" Платон. Той, хто уявляє собі, як працює клітковий автомат, може виявити, що організація може виникати на основі дії алгоритму, що не містить будь-якої централізованої команди: вона стає наслідком локальної взаємодії елементів, що реагують на стан сусідів і локальну ситуацію. Так виникають відібрані режими функціонування, що встановлюються у системі і проявляються у вигляді дальніх кореляцій. Саме такий характер взаємодії лежить в основі самоорганізації як явища, а відбір режимів функціонування і напрямків руху у таких системах здійснюється шляхом *захоплення мод*, еквівалентом чого у соціальних відносинах є *зацікавлення* (на відміну від наказу при владній системі організації). Ось на такій основі і має здійснюватись регіоналізація. Місце вертикальних зв'язків, що панують у державній системі, мають зайняти горизонтальні зв'язки між членами суспільства, можливість чого все більшою мірою забезпечує *Інтернет*. У такому режимі кожний входить у взаємодію з іншими на одному рівні. Це підвищує вагу позитивних моральних якостей, бо з підлою і егоїстичною людиною контакти будуть швидко розриватись (на відміну від адміністративної організації, де негативні властивості мають вкрай гарні можливості для розповсюдження, бо влада стимулює *підлабузництво* і *корупцію*).

На відміну від сучасних поглядів географів, економістів, соціологів на регіон, автор розглядає це утворення як таке, яке не має відношення до адміністративно-територіального поділу держав. Більше того, регіони взагалі не є державними утвореннями. Навпаки, державність є перешкодою для формування справжніх регіонів, бо встановлює багато штучних обмежень, що гальмують регіоналізацію. Серед них – штучні міждержавні кордони (люди мають пересуватися і спілкуватися вільно), адміністративний апарат, що керується особистими цілями і пригнічує процеси самоорганізації, переважання виробничих систем з проточним режимом, що робить їх залежними від зовнішніх умов тощо. І не слід вірити лозунгам різних "регіонотворців" та регіоно-налаштованих партій: "регіони", про які вони начебто турбуються – це *князівства місцевих можновладців*. Просто місцева влада хоче бути хазяїном на підлеглий їй території. Це треба добре розуміти: така регіоналізація – це псевдорегіоналізація, яку можна ще назвати *феодалізацією*.

Регіон – це дуже рухливе утворення, вільний потік, який сам визначає свої межі, всередині ж держави – це потік у залізобетонному каналі, рух якого не є вільним. Справжній регіон – це дисипативна система із самоорганізацією, це складний потік у вигляді багато-

швидкісного континууму з частково вільною поверхнею (такі потоки демонструють дуже складну поведінку). Це означає, що його функціонування і еволюція можуть описуватись у термінах гідродинаміки, але відповідні рівняння мають бути дуже складними, бо повинні враховувати велику кількість параметрів і ступенів вільності. “Каналом” же протікання є виробнича інфраструктура, система транспортних магістралей, система соціально-політичних інститутів, освіти і т. і. Всі вони складно взаємодіють, утворюючи *організм* регіону, що, як потік, відтворюється у часі, змінюючись під впливом нових умов. Отже, стан регіону на даний момент часу – так званий моментальний зріз – це “поперечний” зріз потоку. Його конфігурація у просторі станів постійно змінюється і ніколи не повторюється. Ось вже чому регіоном не можна керувати адміністративними методами: *зміни відбуваються скоріше, ніж це стає помітним*. Самоуправління регіоном здійснюється через внутрішні механізми самоорганізації, це і є просто **самоорганізація**, яка виключає присутність влади.

Процес регіоналізації - поступовий. Спочатку шляхом самоорганізації утворюються окремі регіони, на другому етапі відбувається формування регіональних кластерів – об’єднань виробництв, фірм й організацій на більш-менш значних територіях, метою чого є підвищення ефективності виробничої діяльності. Нарешті, все має завершитися утворенням глобальної регіональної мережі. Спочатку має місце конкуренція (за окремі функції), але згодом вся система переходить у комплементарний режим: стає функціонування виключає конкуренцію. Характер функціонування і взаємодії визначає архітектуру регіонального простору. Ця архітектура “проростає” з менш організованого антропізованого геопростору, не охоплюючи його повністю, тобто деякі території мають залишатися поза регіонального простору.

Але така мережа може нормально утворюватись і функціонувати тільки при наявності каналів зв’язків, по яких легко проходять інновації і хвилі активності. Хвилі активності – це механізм внутрішньої нестабільності, який потрібен для подальшого розвитку, бо система, яка знаходиться у гомеостатичному режимі, розвиватися не може. Цей режим забезпечує можливість промацування внутрішнього простору станів, загальної ситуації і відстеження оптимальних режимів функціонування. Регіони – це складні відкриті динамічні системи (антропізовані геосистеми), які мають містити у собі механізми самоорганізації, пошуку оптимальних режимів функціонування, самоналагодження внутрішньої структури. Такі системи спроможні самостійно “відрощувати” необхідні функції або ліквідувати такі, які вже не потрібні. Регіони як цілісності повинні мати щось, подібне до механізму самовідчуття. Міждержавні ж кордони створюють умови, що блокують розповсюдження інновацій або перешкоджають їх асиміляції. Це свого роду бар’єри, що абсорбують інновації та хвилі активності. Процес регіоналізації має завершитись утворенням єдиного світового соціально-виробничого організму з особливою функцією відтворення сталих умов, що максимально сприятимуть дії глобального гібридного інтелекту.

Зупинюсь докладніше на проблемі взаємодії регіону із середовищем, де середовищем є не тільки мінерально-біотизований геопростір, але і вся сукупність регіонів, які утворюють світову регіональну мережу як каркас світової соціально-виробничої системи. Важливим є те, що підчас виникнення, вона є досить рухливою, але врешті-решт має поступово стабілізуватися. Це має проявлятися у збільшенні когерентності між показниками, що характеризують регіони, у їх синхронізації, а також у зменшенні амплітуди їх коливань. В той же час внутрішня активність, нестабільність, хаотичність, не синхронність мають підтримуватись на певному рівні: це є механізмом обстеження внутрішнього простору станів і стану зовнішнього середовища. Інноваційні хвилі у вигляді потоків інформації взаємодіють з функціональними режимами регіонів, які, якщо має місце спорідненість, резонують з ними, що веде до певних перетворень як структури, так і цих самих функціональних режимів: регіон буквально занурений у інформаційне поле. Таку динаміку слід розглядати як дію інформаційної машини, тобто регіон як ціле має містити інформаційну машину – *організацію, яка, обробляючи інформацію, зменшує невизначеність шляхом вибору функціональних режимів і їх закріплення у структурі*. Це дуже важливе питання вимагає більш докладного розгляду. Відзначу, що на певному етапі розвитку ця функція просто співпадає з “фізіологією” регіону, тобто вони не розділяються. Але з виникненням комп’ютерів та систем Інтернет починається “цефалізація” регіонів. Йдеться про формування апаратної реалізації глобальної системи зв’язку, яка стає основою штучного інтелекту різних масштабних рівнів. Згодом вся ця організація, разом з базами даних, починає

використовуватись як основа гібридного інтелекту, яку і слід розглядати як ядро ноосфери.

Але регіоналізація не означає зникнення інших рівнів організації життя, інших **життєвих форм**. Навпаки, території проживання суспільств, що знаходяться на ранніх культурно-господарських рівнях, функціонуючи у гомеостатичних режимах (індіанці Амазонії, народи півночі, бушмени, аборигени Австралії, бедуїни, кочові племена інших територій) виходять з під “опіки” держав і відтворюють відібрані їх історією життєві режими, до яких вони пристосовані. І це не означає створення резерватів (як не може йти мова про, наприклад, резервати для тундри або полярних пустель, біогеоценози яких поступаються за рівнем організації і складністю аналогам помірних, тропічних й екваторіальних широт). Це означає, що на цих територіях припиняється будь-яка діяльність технізованих спільнот, тобто вони отримують такі ж права на існування, як і цивілізовані спільноти. Ці території не входять до складу жодного регіону. Такий підхід є складовою **стратегії узгодженого розвитку**, яку автор свого часу запропонував замість відомої **стратегії сталого розвитку**. І справа тут не у іншому слові, а у іншому смислі. Складовою цієї стратегії є і утворення держави “Біосфера”, про яку йтиметься нижче.

Регіоналізація як основа становлення ноосфери і дивосфери. Стратегія узгодженого розвитку та становлення Homo sapiens divinus.

Я не буду тут торкатися проблем, пов’язаних з господарським, економічним чи політичним аспектами – вони розглянуті більш-менш повно в роботі Ю.Н. Гладкого та А.І. Чистобаєва [8], в ряді моїх робіт (наприклад, [9, 10] і інші), та інших авторів, а торкнусь тільки питання **когнітивізації** антропосфери. Глобальний гібридний інтелект – це свого роду планетарний когнітивний шар, у якому з’єднується когнітивний потенціал мислячої спільноти вчених, посиленої потужними комп’ютерними системами, штучними нейронними системами і т. п. Саме він починає діяти як мозок Всесвіту, а геопростір стає когнітивним. Думка починає блукати лабіринтами Інтернету, схоплюватись семантичними моніторинговими системами і кожний отримує можливість прийняти участь у дискусії та дискурсі, додаючи, посилюючи або трохи змінюючи смисли висловлювань та математичних викладок. Але життя таких гібридних когнітивних систем починається на регіональному рівні: будь-що нове, більш організоване має спочатку локальний ареал. Системи гібридного інтелекту регіонального рівня згодом з’єднуються у світову мережу, яку автор і схильний називати ноосферою: так людина звільняється від регулярної когнітивної функції, яку вона передає комп’ютеру. Раціональна форма відображення природи, яка створила сучасну науку, що відображає її у редукованому вигляді, замикається у штучних додатках людського мозку.

Нарешті, залишивши позаду ноосферу, людство вступає у нову буттєву форму – духовну, яка передбачає виникнення і нової геосфери – **дивосфери**. Їй відповідає *Homo sapiens divinus* – людина духовна. Це означає, що духовність (а не *ratio*) проступає з глибини людської істоти і стає її головним проявом у світі, ознакою *імені*. На перший план виходить контакт з природою на феноменологічному рівні. Такий контакт здійснюється через посередництво тіла – феноменологічного тіла, якщо слідувати М. Мерло-Понті [5]. Саме воно є провідником людини у світ, саме його стан, який визначається не тільки фізіологічно-метаболічним рівнем або чисто інформаційним обміном (коли тіло проявляється як інформаційна машина, що є характерною рисою людей, які реалізують “теоретичну” життєву форму), а саме феноменологічним, який, на думку автора, є основою духовного відношення до природи. Тіло знає значно більше, ніж нам здається, отже **чи знаємо ми те, що насправді знаємо?** Людина знову повертається обличчям до природи. Природі повертається її власна мета, вона знову сприймається як суб’єкт, з яким слід домовлятися. Але такий характер співіснування з природою, якій повертається її власна мета, думка і духовність (хоча це вже не анімізм варварів і тим більше не Бог монотеїстів), вимагає тісного контакту з природою, яка відчувається як доповнення, як частина організму людського мозку. Отже, відбувається стиснення антропосфери і становлення держави “Біосфера” як основи сталого співіснування людини і природи. Природа перестає бути ресурсом, а стає комплементарною складовою людино-природної тотальності. У зв’язку з цим постає питання про відведення під державу “Біосфера” необхідних площ. У Європі під землі, що знаходяться під охороною, відведено приблизно 12% території, в Україні тільки 4%. Останнім часом з’явилася інформація, що площа заповідного фонду в Україні буде збільшена до 10%. Зрозуміло, це крок вперед, але ця площа має бути доведена до, як мінімум, 25% і далі поступово зростати. Ця необхідність обумовлюється тим, що людина повинна

мати максимально щільний контакт з природою, лишаячись на одинці із природним оточенням. Крім того, значні території потрібні для сталого відтворення біорізноманіття, що припускає наявність біокоридорів як складових організації біосфери як цілого. До речі, виведення з господарської діяльності земель під заповідний фонд має стимулювати перехід виробника сільгосппродукції до нових, більш інтенсивних технологій, до створення локалізованих агровиробництв, що базуються на рециркуляції біогенів і регуляції умов зростання. Однак, це не означає знищення сільських поселень: така життєва форма залишається, бо вона є корінням і формою збереження народних традицій: що може зрівнятися, наприклад, з мальовничим українським селом.

Література

1. Серю П. О языке власти: критический анализ / Философия языка: в границах и вне границ. – Харьков: Око, 1993. – Т. 1. – С. 83 – 100.
2. Фром Э. Бегство от свободы. – В кн.: Бегство от свободы. Человек для себя: Пер. с англ. – Мн.: ООО «Попурри», 1998. – 672 с.
3. Хайдеггер М. Преодоление метафизики – В кн.: Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. – М.: Республика, 1993. – С. 177 – 192.
4. Ковалёв А.П. Рациональное природопользование или коэволюция общества и природной среды? // Физическая география и геоморфология. – Киев: Изд-во при КГУ, 1989, вып. 36. – С. 3 – 8.
5. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия / Пер. с франц.. – С.-П.: Ювента», «Наука», 1999. – 606 с.
6. Франкл В. Человек в поисках смысла: Пер с. франц. - М.: Прогресс, 1990.- 368 с.
7. Пуанкаре А. О науке: Пер. с франц. – М.: Наука, 1990. – 560 с.
8. Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И. Основы региональной политики: Учебник.- СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. – 659 с.
9. Ковалёв А.П. Проблема землепользования на современном этапе: стратегия согласованного развития / Теория і методи оцінювання, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів. Матеріали Міжнародної наукової конференції.- У двох частинах.- Київ: РВПС України НАН України, 2002а. - Ч. I. – С. 142 – 147.
10. Ковалёв О.П. Региональный розвиток: погляд на сто років вперед // Регіональні перспективи. – Кременчук: Асоціація “Перспектива”, 2003, № 7 – 8 (32 - 33). – С. 3 – 11.

Аннотация: Целью работы является обоснование дальнейшего пути общества в единой системе “природа - общество” в направлении регионализации с одновременным разгосударствлением. Ставится вопрос, что такое движение требует существенных перемен на всех уровнях социальной организации, начиная с человека (очеловечивание человека), отказа общества от института власти, полного разгосударствления в мировом масштабе и т. п. С целью внедрения новых отношений между обществом и природной средой предлагается реализация стратегии согласованного развития, одним из важнейших пунктов которой является организация государства “Биосфера”, функцией которой является устойчивое воспроизводство биосферы как геосферы и уплотнение контакта человека с природой как источником духовного метаболизма.

Abstract: The aim of the article is the substantiation of society's further way in the common system “nature - society” in the direction of regions forming with simultaneous state-elimination. The question is put that such moving needs some essential changes on all social organizational levels from man starting also as social denial the institute of authority and total state-elimination in the world's scale etc. For the purpose of new connection between society and natural environment the realization of reasonable development strategy is proposed, one of the major point of which is organization of “Biosphere” state with the functions of biosphere as geosphere stable reproductions as well as consolidation of contact between a man and nature as the spring of spirit metabolism.

Поступила в редакцию г.